

**DANASÎNA NUSXEYÊN DESTXET ÊN BERHEMÊN FEQIYÊ TEYRAN ÊN
KOLEKSÎYONA ALEXANDER JABA
FEQIYÊ TEYRAN'NIN ALEXANDER JABA KOLEKSİYONUNDAKİ ESERLERİNİN ELYAZMA
NÜSHALARININ TANITIMI
AN INTRODUCTION OF MANUSCRIPTS OF FEQIYÊ TEYRAN'S WORKS INCLUDED IN
ALEXANDER JABA'S COLLECTION**

Şehmus KURT*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 31.08.2022
Accepted // Pejirandin: 14.10.2022
Published // Weşandin: 30.11.2022
Pages // Rûpel: 1-18
DOI: 10.55106/kurdiName.1169260

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Kurt, Şehmus (2022). Danasîna Nusxeyên Destxet Ên Berhemên Feqiyê Teyran Ên Koleksiyona Alexander Jaba, *KurdiName*, no. 7, p. 1-18

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kurte

Koleksiyon destxetên kurdî ya Aleksander Auguste Jabayî ya ku bi alîkarîya Mela Mehmûdê Bazîdî ve hatiye amadekirin di dîroka xebatên Kurdolojiyê de xwedî payeyekî bilind e. Ji ber ku hem derbarê Kurdan û jiyana wan a di sedsala 19an de agahiyên berkeftî dayîne, hem jî gelek helbest, çîrok, destan û mesnewî ji nemanê xilas kirine û gehandine roja me. Ev koleksiyon ji bo tarîxa edebiyata kurdî jî girîng e, ji ber ku digel gelek xebatên di yê edebiyata klasîk, edebiyata gelêrî û qadên dîtir ên wekî tarîx, bawerî, civaknasîyê Jaba di nava vê koleksiyonê de heşt helbestvanên Kurd ên edebiyata klasîk a kurdî jî dide nasin. Navê Feqiyê Teyran jî di nava wan helbestvanan de tê hejmartin û derbarê jiyana û berhemên wî de agahî tên dayîn. Herwiha di koleksiyonê bi xwe de digel gelekên di ên di berhevokên cuda cuda de, şeş nusxeyên berhemên Feqiyê Teyran ên serbixwe jî hene. Ji wan nusxeyan du lib destxetên *Ey Av û Avê ne* ku di dawîya wan de bêyî sernav qismek ji helbesta *Îro qewî girya me tê heye*. Her çar nusxeyên di destxetên *Şêxê Sen'anî ne*. Ji wan nusxeyan yek destxetê kêr e, lê yê mayî nusxeyên kamil in. Armanca vê xebatê danasîna hemû xebatên Feqî ne yê ku di koleksiyona Jabayî de hene. Em hêvî dikin ev xebat ji bo xebatên ku siberojê li ser Feqî bêne kirin, dê rêyekê bo lêkolera veke û di peydakirina berhemên Feqî de karê lêkolera hêsantir bike. Di xebatê de me behsa dîrokçeya koleksiyona Jabayî kiriye, derheqê jiyana û berhemên Feqiyê Teyran de bi kurtasî agahî pêşkeş kirine û me her şeş nusxeyên serbixwe yê *Ey Av û Avê û Şêxê Sen'anî* digel du nusxeyên di yê menzûmeya *Ey Ev û Avê* yê ku di mecmûayên cuda cuda de cih digirin, di bin banê 27 xalan de dayîne nasîn.

Peyvên Sereke: Feqiyê Teyran, Mela Mehmûdê Bazîdî, Koleksiyona Jaba, Nusxe, Destxet.

Öz

Aleksander Auguste Jaba'nın Mela Mehmûdê Bazîdî'nin yardımıyla hazırladığı Kürtçe elyazmaları koleksiyonu Kürdoloji çalışmaları tarihinde önemli bir yere sahiptir; çünkü hem Kürtler, hem de onların 19. yüzyıldaki yaşayışları hakkında değerli bilgiler vermiş ayrıca çok sayıda şiir, hikâye, şarkı, destan ve mesneviyi yok olmaktan kurtarmış ve günümüze ulaştıklarını sağlamıştır. Jaba'nın bu koleksiyonu Kürt edebiyatı tarihi

* Arş. Gör. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, sehmuzkurt@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1083-8133>

için de önemlidir; çünkü başka pek çok klasik edebiyat ve folklor çalışmalarının yanısıra sekiz klasik Kürt edebiyatı şairini de tanıtmıştır. Tanıtılan bu şairlerin arasında Feqiyê Teyran'ın da adı geçmekte ve onun hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir. Yine arşivin kendisinde de, farklı mecmualarda yer alan şiirlerinin yanında Feqiyê Teyran'ın eserlerini barındıran altı adet ayrı nüsha vardır. O nüshalardan ikisi *Ey av û avê* adlı şiire aittir, fakat bu elyazmaların sonunda başlıksız ve aralıksız olarak *Îro qewi girya me tê* şiirinden bir kısım yer almaktadır. Geri kalan dört nüsha da *Şêxê Sen'anî* adlı şiirin elyazmalarına aittir. Bu nüshalardan biri eksik bir nüshadır, geri kalan üç tanesi ise eksiksizdir. Bu çalışmanın amacı Feqiyê Teyran'ın Jaba koleksiyonunda yer alan eserlerinin elyazması nüshalarını tanıtmaktır. Bu çalışmanın gelecekte Feqiyê Teyran üzerine yapılacak çalışmalarda araştırmacılara yeni yollar açmasını ve Feqiyê Teyranın eserlerini bulmada araştırmacılara yardımcı olmasını umuyoruz. Bu çalışmada önce Jaba koleksiyonunun kısa bir tarihçesi verilmiş, ardında Feqiyê Teyran'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra sırayla *Ey Av û Avê* ve *Şêxê Sen'anî* eserlerine ait her altı nüsha ve *Ey Av û Avê* manzumesinin ayrı mecmualarda yer alan iki adet nüshası toplam 27 başlık altında tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Feqiyê Teyran, Mela Mehmûdê Bazidî, Jaba Koleksiyonu, Nüsha, Elyazması.

Abstract

Aleksander Auguste Jaba's Kurdish manuscript collection which was prepared with the Mollah Mahmoud-i Bazidi has an important place in the history of Kurdish Studies. As it gives valuable information both on Kurds and their 19th century lives and also has saved many poems, stories, songs, epics and masnawis from being destroyed and reached them to the day. This Jaba's collection is also important for the history of Kurdish literature because it has introduced eight classic Kurdish literary poets along with many other classic and folk literature works. Feqiyê Teyran is also named among these poets and information on his life and works is given. Moreover, in the collection itself, there are six independent copies of the works of Feqiyê Teyran beside the poems in different gildings. Two copies belong to the poem *Ey av û avê*, but at the end of the manuscript there is a part of *Îro qewi girya me tê* poem untitled and uninterrupted. The remaining four copies are manuscripts of Sheikh Senani poetry. One of these copies is incomplete but the remaining three are complete copies. The main objective of this study is to introduce Feqiyê Teyran's works that take part in Jaba's collection. We hope that this work will open a way for the researchers for future studies on Feqiyê Teyran and make it easier for the researchers to find the works of Feqiyê Teyran. In this study, a short history of Jaba's collection has been given, followed by information about the life and works of Feqiyê Teyran. Subsequently, six independent copies of *Ey Av û Avê* and *Sheikh Senani* and two copies of *Ey Av û Avê* which places in different gildings are presented under a total of 27 titles.

Keywords: Feqiyê Teyran, Mollah Mahmoud Bazidi, Jaba Collection, Transcript, Manuscript.

1. DESTPÊK

Aleksander A. Jaba yê ku eslê xwe polonî ye û beşa zimanên rojhilatê xwendiyê, di navbera salên 1848-1866 de li Erziromê wek konsolosê Rûsyayê xebitîye. Di wê demê de ew ewil dixwaze hînê kurdî bibe û ji Mela Mehmûdê Bazidî, yê ku wê demê li Erziromê melatîyê dike û zana û alimekî navdar ê dema xwe ye, dersên zimanê kurdî werdigire. Paşî Jaba li ser daxwaza Akademîya Zanîstî ya St. Petersburgê li ser ziman, dîrok, folklor û edebiyata kurdî dest bi lêkolînan dike. Di çarçoveya van lêkolînan de ji mela û alimên Kurd ên wê demê komeke xebatê pêk tîne û Mela Mehmûdê Bazidî jî wek serokê wê komê tayîn dike (Kurdo 1992:14).

Ew koma xebatê – ya ku mirov dikare wekî komxebata ewil a kurdolojiyê bin av bike-dest bi berhevkarîyê dike û derbarê jiyana rojane ya kurdan, adet û rêwresmên wan de xebatên folklorîk/etnografîk; derbarê ziman û rêzimanî de xebatên lînguîstîk; bi komkirina çîrok û destanên kurdî ve xebatên edebiyata devkî; bi tomarkirina helbest, dîwan û mesnewiyên ve xebatên edebiyata klasîk/nivîskî pêk tînin û di encamên de di bin 54 beşan de lodeke mezin a nivîskî ya 4017 rûpelî, bi zimanê kurdî derdikeve meydanê (Rohat, 1991: 99). Jabayî bi xwe jî bi zimanê frensî katalogeke naveroka van destxetan amade kiriye (bnr. Arşîva A.Jaba, Kurd-53.)

Gava mirov ji aliyê şikl û sêwirandinê li destxetên wan berhevkarîyan dinêre, bo me aşkere dibe ku piraniya wan li gorî pergalekê hatine amadekirin. Di gelek destxetan de rûpelê rastê wekî du sitûn hatiye xêzkirin, li stûnê rastê bi herfên erebî naveroka kurdî heye, li kêleka wê, li sitûnê çepê jî dîsa herfên latînî-kurdî hene. Li rûpelê çepê jî wergera wan a bi frensî heye. Lê hinek destxet tenê bi herfên erebî hatine nivîsîn. Aleksander Jabayî hinek ji wan destxetan dayîne çapkirin: “Ballade Kurde” (*Journal Asiatique*, 1859, Paris; çîroka Siyahmed û Şemsê), wergera çend rîsale û *Cemî’yê Rîsaliyan û H’ikayetan bi Zimanî kurdî* a Mela Mehmûdê Bazîdî (*Recueil de Notices et récits kourdes*-1860, St. Petersburg), ferhenga kurdî-Frensî (bi hevkarîya F. Justi, 1879, St. Petersburg) û strana Gewrê û Xelîl Beg (*Bulletin de l’Athénée oriental*, 1881, Paris). Lê belê piraniya wan destxetan demeke dirêj wekî xwe, neçapkirî mane heta ku Qanatê Kurdo û xwendekara wî M. B. Rûdenko li ser wan dixebitin. Rûdenko katalogeke destxetan derdixê û hinek destxetan wek pirtûk amade dike û bi navê “Mem û Zîna Ehmedî Xanî” (Moskova-1962), “Şêx Sen’an a Feqiyê Teyran” (Moskova-1965), “Nivîsara Mele Mehmûdê Bayzêdî-Jiyîn û Ayîna Kurdan” (1963), “Leyl û Mecnûna Xaris Bitlîsî” (1963), “Nivîsandin li Nav û Nîşanên Destnivîsarên Kurdî” (Moskova-1961) dide çapkirin (Kurdo, 1992:18).

Koleksiyona destxetên kurdî ya A. Jabayî bi berhem û agahiyên xwe ve ji bo xebatên Kurdolojiyê û dîroka wan xebatan xaleke werçerxê ne. Ji ber ku di wê koleksiyonê de hem derbarê Kurdan û jiyana wan a di sedsala 19an agahiyên bêhempa hatine pêşkêşkirin, hem jî bi saya wê koleksiyonê gelek berhemên wekî helbest, çîrok, destan û mesnewî hatine parastin û gehîştine serdemên modern (Rohat, 1991:97-98). Herwisa di pirtûka *Recueil de Notices et récits en langue kourmanji* (St. Petersburg-1860) de hinek çîrok û serpehatiyên Kurdan û navê van heşt helbestvanên edebiyata klasîk a kurdî tê pêşkêşkirin: Elî Herîrî, Melayê Cizirî, Feqiyê Teyran, Melayê Bateyî, Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî, Şerefxan Hekarî, Miradxanê Bazîdî. Jixwe piraniya destxetên arşîva Jabayî ji berhemên van helbestvanan pêk tê.

Yek ji helbestvanên ku navê wî di koleksiyona Jabayî de derbas dibe Feqiyê Teyran e. Di nav destxetan de digel ên cuda cuda di nav berhevokên dî de, şeş nusxeyên serbixwe yê berhemên Feqiyê Teyran hene, du ji wan destxetên “Ey av û av”¹, çar lib jî destxetên

¹ Di serlewheya her du nusxeyan de jî “Haza beytu Feqiyê Teyran, b’avê re xeber da” tê nivîsîn û her du destxet wekî “Ey av û avê hey av û avê” dest pê bikin û aşkere wekî nusxeyên qesîdeya “Ey av û avê” ne, lê belê di nusxeya Kurd 19 de piştî rêza 192yan û di nusxeya Kurd 20ê de jî piştî rêza 187an, bêyî serenav, an jî navber vêca helbesteke dî ya Feqî dest pê dike ya ku bêtir bi navê “Îro qewî girya me tê” an jî “Hûn werin lazim werin” bi qederê 40 rêzan berdewam dike. Herwiha di her du nusxeyan de jî piştî dawîbûna rêzên “Îro qewî girya me tê” nêzî heşt rêzan hesabeke ebcêde heye ku wek hesaba Nesredînê Tûsî tete nasîn. Di dawiya her du destxetan de jî

“Şêxê Senanî” ne (Öztürk, 2017:93-138). Di vê xebata xwe de em dê hewl bidin ku van destxetên serbixwe yê berhemên Feqî yê di Koleksiyona Jabayî de digel du nusxeyên dî yê menzûmeya *Ey Ev û Avê* yê ku di mecmûayên cuda cuda de cih digirin, bi awayekî sistematîk bidin nasîn. Beriya nasandina destxetan em dê bi kurtasî behsa Feqiyê Teyran, cihê wî di edebiyata kurdî de û berhemên wî bikin da ku di nava peywenda berhemên Feqî de cih û girîngiya van destxetan bêtir aşkere bibe.

2. JIYAN Û BERHEMÊN FEQIYÊ TEYRAN

Li ser jiyana û berhemên Feqiyê Teyran di pirtûka “*Recueil de Notices et récits kourdes*” de agahî tî dayîn. Li gor agahiyên wê pirtûkê, navê Feqiyê Teyran ê rastîn Muhammed e, ew eslê xwe ji Miksê² ye; hikayeta Şêxê Sen’an, qiseya Pirsîsayê (Bersis), Qewlê Hespê Reş û gelek beyt û helbestên dî gotine û nasnavê Mîm û Hê bi kar anîye, qedere heftê û pênc salan emir kiriye û di tarîxa heft sed û heftê (koçî) merhûm bûye û li Miksê medfûn e (Jaba, 2000: 33). Gelek Kurdologan, bi taybetî jî yê rojavayî daye pey van agahiyên û derbarê serdema Feqiyê Teyran da agahiyên guherbar dayîne. Her çend wek gelek helbestvanên dî yê edebiyata kurdî ya klasîk li ser serdema Feqiyê Teyran, dîroka jidayikbûn û mirina wî nîqaş hebin jî hem bi hisaba ebcedê ya ji berhemên wî, hem jî li ber ronahiya lêkolîn û vedîtînen nava van salên dawî hatine kirin, êdî aşkere ye ku Feqî helbestvanekî sedsalên 16-17an e. Ew di sala 971ê h. / 1563yê m. li gundê Warezûra (Warezoz) Miksê hatiye dinyayê û sala 1041ê h. / 1632yê m. li gundê Şandûs a li ser Xîzanê koça dawî kiriye. Feqî li Miksê dest bi xwendina xwe kiriye û li Finik û Cizirî Botan jî maye. Feqî hemdemê Melayê Cizirî ye û dema li Cizirê bûye wî û Melayî muşa’ere kiriye. Navê wî yê esil Mihemed e, navê bavê wî Ebdullah e. Feqiyê Teyran di berhemên xwe de mexlesên wekî Feqî, Feqiyê Teyran, Muksî, Mîm û Hê bi kar anîne. (Sadîni, 2012; Dêreşî 2011; Yıldırım, 2014; Adak, 2015; Adak û yê dî 2014, Aykaç, 2022).

Feqiyê Teyran hem ji aliyê hejmar û qelîteya berheman hem jî ji aliyê bandordarbûna li ser nivîşê dîv xwe ve ligel Ehmedê Xanî û Melayê Cizirî yek ji sê navên herî girîng e di edebiyata kurdî de (bnr. Adak, 2015). Feqî yek ji wan helbestvanên edebiyata klasîk a kurdî ye ku derbarê jiyana û berhemên wî da agahiyên zelal bi dest dikevin. Ehmedê Xanî bi xwe di dîbaceya mesnewiya xwe ya payebilind Mem û Zînê de ligel Melayê Cizirî û Elî Herîrî navê Feqiyê Teyran jî dide û bi vi awayî cih û qedre wî diyar dike.³ Dîsa di pirtûka “*Recueil de Notices et récits kourdes*” de ku ji aliyê Mela Mehmûdê Bazîdî ve hatiye amadekirin û ji aliyê Aleksander Jaba ve hatiye wergerandin û sala 1860î de li St.Petersburgê ve hatiye çapkirin, ligel heft helbestvanên dî navê Feqiyê Teyran di rêza sêyê de derbas dibe û derbarê jiyana û berhemên wî de agahî tî dayîn (Jaba 2000: 33). Dîsa digel gelek zanyarên edebiyata klasîk a

bi zimanên frensî raveya vê hisabê û dîrokçeya wê hatiye dayîn, di nusxeya Kurd 20 de digel raveyê tableyêke ve hesaba jî cih digire.

² Miks (Bahçesaray) niha bi ser Wanê ve ye lê wextekî li ser Hekarîyê dihate hesabê.

³“Alî bikira li banê gerdûn
Binavê ruhê Melê Cizirî
Pê hê bikira Elî Herîrî
Keyfek wê bida Feqê Teyran
Heta ba ebed bima heyran”

kurdî, Qanadê Kurdo (1992), Abdurrahman Adak (2015) jî di xebatên xwe yên li ser dîroka edebiyata kurdî de derbarê jiyan û berhemên Feqiyê Teyran agahiyên berfireh didin.

Hema bêje hemû lêkolîner û zanyarên edebiyata klasîk a kurdî li ser berhemên Feqiyê Teyran li hev dikin ku ew ji aliyê naverok û şeweyê ve avakarê ekolekî ye. Li gor hin lêkolîneran, di edebiyata klasîk a kurdî de Feqî pêşengê zimanê xwerû yê gel e. Bêje û gotinên zimanên serdest ên wê demê, anku erebî û farisî kêma in di berhemên wî de. Wek helbestvanekî avakar bandora Feqî gelek çêbûye li ser peyrewên xwe. Feqe Reşîdê Hekarî, Bekir Begê Erizî û hwd. hinek ji wan helbestvanan in ku berhemên xwe di bin bandora berhemên Feqiyê Teyran de nivîsîne (Adak, 2015: 37).

Berhemên Feqiyê Teyran di bin du sernavên giştî de kom dibin. Hikayetên menzûm û helbestên serbixwe yên wekî qesîde, xezel û hwd.

Hikayetên menzûm: Şêxê Sen'an, Bersisê Abid, Zembîlfiroş, Dimdim.

Helbestên curbicur: Ey Av Av, Îro Qewî Girya Me Tê, Beyta Dilî, Îlahî Ger Gunahkarem Ellah Çi Zatek Ehsen e, Muxatebeê Feqî û Mela, Feqî û Bilbil Îlahî Ebduke Atak, Xwedavenda Tu Sebbûh î, Ellah Sehergeha Ezel, Ordeka Ava Cizîrê, Bi Çar Kerîman, Ey Dîlberê, Ji Işqê Sohtime Welleh, Îro ji Destê Husna Hebib, Qewî Îro Zeîfhal im (Sadinî, 2012; Yıldırım, 2014; Adak, 2015).

2.1. Bibliyografyaya Berhemên Feqiyê Teyran

Helbest û manzûmeyên Feqiyê Teyran li cih û demên cur bi cur de ji aliyê gelek kesan ve hatine berhev kirin û weşandin. Cara pêşî sala 1965an E.M. Rûdenko manzûmeyê Şêxê Sen'anî çapkiriye. Piştê ew berhem ji aliyê Memo Yetkîn ve hate wergerandin û sala 1986an li Stokholmê ji nav weşanên Roja Nû'yê da çapkirin.

Li Başûr, cara ewil Saîd Dêreşî berhemên Feqî berhev kirin û berê li Bexdayê paşî sala 2005an li Hewlêrê çap kirin. Heman xebat sala 2011an bi herfên latînî li Diyarbekirê ji aliyê weşanxaneyê Lîsê hate çapkirin (bnr. Dêreşî, 2011).

Li Bakur cara ewil M. Reşît Irgat û Îsmet Kiliçaslan, sala 1999an bi navê "Ey Av û Avê" guldesteyek ji helbestên Feqî çapkirin. Dîsa M. Xalid Sadinî li ser jiyan, berhem û helbestên Feqî xebateke edîsyon krîtîk pêk anîye (bnr. Sadinî, 2012). Herwisa Qedrî Yıldırım (2014) jî bi taybetî li ser destxetên berhemên Feqiyê Teyran ên di Koleksiyona A. Jaba de xebateke berawirdî kiriye û ew berhem wergerandine ser zimanê tirkî.

3. DANASÎNA DESTXETAN

Di Koleksiyona A. Jaba de şeş nuxxeyên berhemên Feqiyê Teyran ên serbixwe cih digirin. Ji wan destxetan du lib nuxxeyên "Ey Av û Av" in ku wek Kurd-19, Kurd-20⁴; çar lib nuxxe jî destxetên "Şêxê Sen'anî" ne ku wek Kurd-23, Kurd-24, Kurd-25 û Kurd-44 hatine jimare kirin. Li jêrî em dê berê herdu nuxxeyan "Ey av û av" yên serbixwe û du nuxxeyên dî yên di mecmûayên cuda cuda da hene, bidin nasîn; paşî jî em ê derbasî nasandina nuxxeyên "Şêxê Sen'anî" bibin.

⁴bnr. jêrenot 1.

3. 1. NUSXEYÊN EY AV Û AVÊ**3.1.1. Nusxeya Kurd-19: Ey av û avê****3. 1. 2. Nasandina Nusxeyê**

1. Navê berhemê : Ey Av û Av
2. Te'lif, tercume, şerh : Te'lîf
3. Navê nivîskar : Feqiyê Teyran
4. Cih (bajar û dewlet) : Petersburg, Rûsya
5. Navê Pirtûkxaneyê : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. Koleksiyon : Koleksiyona A. Jaba
7. Pirtûkxane no : Kurd -19
8. Zimanê destxetê : Kurdî (Kurmancî)
9. Serbixwe-mecmû'e : Serbixwe
10. Menzûm-mensûr : Menzûm
11. Rengê kaxezê : Zer
12. Rizîbûna kaxezê : Saxlem e.
13. Jimara wereqan : 8
14. Ebadên kaxezê : 25*15
15. Cureya xetê : Şexsî
16. Îmla : Bêhereke ye.
17. Murekkeb : Di temamê destxetê de mirekebê reş hatiye bikaranîn.
18. Cedwel : Bêcedwel e
19. Serlewhe : Haza beytû Feqiyê Teyran - B'av ra xeber da, beytinê pir xweş in, guh bidin kemala Xuldan.
20. Besmele : Nîne
21. Jimara beşan : Bêbeş e
22. Sernav : Bêsernav e
23. Jimara rêzan : Rûpelên 1 û 7 deh rêz, rûpelên 2,3,4,5, 6, 8, 9 û 10ê yanzdeh rêz û rûpelê 11an jî danzdeh rêz in û bi temamî dibin 120 rêz. Ji wan 120 rêzan 95 rêz *Ey av û avê*, 20 rêz *Îro qewî girya me tê* û 5 rêz jî Hisaba Tûsî ne. Her rêz beyteke û du rêz dibin bendek.
24. Peyva te'qîbê : Heye
25. Derkenar : Di dawiya destxetê de jî bi zimanê frensî raveya hisaba Tûsî û dîrokçeya wê hesabê hatiye.
26. Destpêka destxetê :
Ey av û av hey av û av
Ma tu bi mewc û muhbetî (*Ey av û av*).

Ey hûn werin lazim werin
Cînar û xelkê hêşetê (*Îro qewî girya me tê*).

Temam bîst teyr in
Ji Tirkan çar û ji Hindîyan (*Hisaba Tûsî*).

27. Dawiya destxetê :

Di xîzmeta Xûdê xwe bû
Heta roja axretê (Ey av û avê).

Ji haniyan yarî te dûr e
Qebr û bendana fîrquetê (Îro qewî girya me tê).

Çû neh neh bijmêre
Yek bikûje cihudekî (Hisaba Tûsî).

3. 1. 2. Nusxeya Kurd-20: Ey av û avê

3. 1. 2. 1. Nasandina Nusxeyê

1. Navê berhemê : Ey Av û Av
2. Te'lif, tercume, şerh : Te'lîf
3. Navê nivîskar : Feqiyê Teyran
4. Cih (bajar û dewlet) : Petersburg, Rûsya
5. Navê Pirtûkxaneyê : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. Koleksiyon : Koleksiyona A. Jaba
7. Pirtûkxane no : Kurd-20
8. Zimanê destxetê : Kurdî (Kurmancî)
9. Serbixwe-mecmû'e : Serbixwe
10. Menzûm-mensûr : Menzûm
11. Rengê kaxezê : Zer
12. Rizîbûna kaxezê : Saxlem e.
13. Jimara wereqan : Nusxe 41 wereq e.
14. Ebadên kaxezê : 25*15
15. Cureya xetê : Şexsî
16. Îmla : Bêhereke ye.
17. Murekkeb : Reş
18. Cedwel : Bicedwel e. Rûpelê rastê wekî du sitûn hatine parvekirin, li mile rastê destxeta bi herfên erebî heye, milê çepê û rûpelê çepê vala ne.
19. Serlewhe : Haza beytû Feqiyê Teyran - B'av ra xeber da, beytinê pir xweş in, guh bidin kemala Xuldanê
20. Besmele : Nîne
21. Jimara beşan : Bêbeş e
22. Sernav : Bêsernav e
23. Jimara rêzan : Ji nava wan rûpelên nivîsandî de li 38 rûpelan şeş rêz hene, li rûpelekî 5 rêz û li rûpelê dawiyê jî 4 rêz, bi temamî 237 rêz hene, her rêz risteyek e û çar riste jî dibin bendek. Ji wan 187 rêz qesîdeya "Ey av û avê" ne, 40 rêz helbesta "Îro qewî girya me tê" ne û neh rêzên dawî jî "Hisaba Tûsî" ne.
24. Peyva te'qîbê : Heye

25. **Derkenar** : Di dawiya destxetê de jî bi zimanê frensî raveya hisaba Tûsî û dîrokçeya wê digel tabloyeke wê hesabê hatiye.

26. **Destpêka destxetê** :

Ey av û av hey av û av
Ma tu bi mewc û muhbetî (Ey av û av).

Ey hûn werin lazim werin
Cînar û xelkê hêşetê (Îro qewî girya me tê).

Temamî bîst teyr in
Ji Tirkan çar û ji Hindîyan (Hisaba Tûsî).

27. **Dawiya destxetê** :

Di xîzmeta Xûdê xwe bûn
Heta roja axretê (Ey av û avê).

Ji haniyan yar û te dîr e
Qebr û bendana fîrquetê (Îro qewî girya me tê)

Çû neh neh bijmêre
Yek bikûje cihudekî (Hisaba Tûsî).

3.1.3. Nusxeya Kurd-27

Ev destxet wek mecmû'eyek hatiye amadekirin ku tê de du helbestên Ehmedê Xanî, helbesteke Melayê Bateyî û çar helbestên dirêj (menzûme) yên Feqiyê Teyran hene. Digel wan helbestan menzûmeya Qewlê Newala Sîseban û Zenbîlfiroşa⁵ Feqiyê Teyran jî heye. Di vê mecmueyê de zanyariyên rûpela pêşîn, hejmara sitûnan û qeyda temetê tune.

1. **Navê Berhemê:** Li berga pêşîn hatiye nivîsîn.
2. **Bi kurdî:** Mecmû'e [مجمعا]
3. **Taybetiyên Bergê:** Bergêkî şîn e û karton e. Hemû kaxezên nava bergê ji aliye piştê ve bi bendê bi hev ve hatine dirûn.
4. **Taybetiyên Kaxezê:** Kaxezên vê mecmû'eyê zer e û di her rûpelê de 10 rêz hene.
5. **Hejmara Wereqan:** Bi tamamî 38 wereq in.
6. **Hejmara Rêzan:** Nêzîkî 740 rêz in.
7. **Ebadên Destxetê:** 26x9 cm.

⁵ Derheqê menzûmeya Zenbîlfiroş de agahî di mecmuaya Kurd 26an de hatiye dayîn, ji ber vê me cardin li vir dubare nekir.

8. **Dîroka Îstinsaxkirinê:** Di wereqa 17an de dawiya helbestê tenê sala wê, h. 1272 (m. 1855) hatiye nivîsîn.
9. **Rengê Murekkebê:** Tenê bi murekkeba reş hatiye nivîsîn.
10. **Pêşiya Nusxeyê:** (Mecmû'e) Haza beytu Sîseban bi cenwizyan ceng kiryîm / Guh bidne hikayetê, şerê cenwizan qissetê / Gelî yar û ehaban ji seyyîdê sadatan / Wan çendî ehaban di riya dîn kirin xebatê (Berga Pêşiyê).
11. **Paşiya Nusxeyê:** Canan ji te ey Xanî canan bixazîtin / Ha nuqte li bin danî fil hal di mizgîn da (wr. 38b).
12. **Sernav:** Di serê her helbestê sernavek hatiye danîn. Wek mînak; Haza Beytun Sîseban, Zenbîlfiroş, Goftî Xanî û hwd. Murekkeba nivîsan reş e.
13. **Derkenar:** Di wereqa 23an de bi zimanê erebî weha nivîsiye: “Nemmeqehu heqîru feqîr ila muhtaci te‘ala feqî feyzullah ah mine‘l-mewt”
14. **Taybetiyên Din:** Ji bo ku helbest tevlihev nebin li dawiya her helbestê xetek hatiye kişandin. di vê nusxeyê de tenê rûpela dawiyê vala ye, wekî din wereqeke vala tune.

Li jêrê em ê yek bi yek helbestên vê mecmu‘eyê bidine nasandinê.

Helbest No, 4: Helbesta çaran “Ey Av û Av”a Feqiyê Teyran e. Ev helbest di arşîva Kurd 45an (wr. 1a) de jî heye.

Goftê Feqiyê Teyran

Ey av û av ey av û av

Ma tu bê ‘îşq û muhbetî

Mewc û pêlan davê bilav

Bê sekn û bê rahatî (wr. 23a)

...

Mîm û Hê bi qelb û mitalan

Yan bi van [her]⁶ fikr û xilalan

Ras dike bend û misalan

Şa‘irê nesihetê (wr. 26a)

3.1.4. Nusxeya Kurd-45

Di vê mecmû‘eyê de bi temamî sê helbest hene. Ji wan ya yekem *Ey Av û Ava* Feqiyê Teyran e; ya duyem *Qewlê Newala Sîsebanê*⁷ ye û ya sêyem jî *Zenbîlfiroş* e. *Menzûmeya Ey Av û Av* di mecmû‘eya Kurd 27an de jî heye û di hin cihan de cudahiyên biçûk hene di navbera herdu destxetan de, lê bi giştî wek hev in. Di wan mecmû‘eyan de ya herî zêde hatiye nivîsandin menzûmeya *Zenbîlfiroş* e. Di wan mecmû‘eyan de du guhertoyên *Zenbîlfiroşê* hene. *Zenbîlfiroşa* vê mecmueyê wekî yên Kurd 28 û 29an e.

1. **Navê Berhemê:** Li berga pêşîn hatiye nivîsî.
2. **Bi Frensî:** Manuscrit contenant Trors poemes Kurdes
3. **Zanyariyên Rûpela Pêşîn:**

⁶ Di vê rêzê de peyva “her” heye, lê ji ber ku weznê xira dikir me ev di nav kewanekê de nîşan da.

⁷ *Qewlê Newala Sîsebanê* di mecmuayên Kurd 27, 28 û 29an de jî derbas bûbû û me di Kurd 27an de derheqê vê de hinek ahagî dabûn. Lewre cardin em behsa vê nakin.

1. Réverie sur les bords de de la ruirere de Mikis,
2. Nevala Siseban ou bataille luluirecé aur Djenevir par Faki – Teiran
3. Zenbil-Ferouch (vendeur de paniers) par Mella Baté

Di wereqa 16a`yê de jî zanyariyên helbestên hene, weha dinivîse: Nevala Siseban ou bataille livreé aur Djeneviz (Penois) Dans la valeé de Siseban par Faki Teiran

Di wereqa 46a`yê de jî sernaveke din heye ku weha ye: Zenbil-ferouch (vendeur de paniers) par Mella Bate, voir le résumé de ce poème, en français, à la fin de ce même poème.

4. **Taybetiyên Bergê:** Berga mecmû'eyê tuneye. Hemû kaxezên nava bergê ji aliye piştê ve bi bendê bi hev ve hatine dirûtin.
5. **Taybetiyên Kaxezê:** Kaxezên vê mecmû'eyê zer e û di her rûpelê de 9 rêz hene.
6. **Hejmara Wereqan:** Bi temamî 59 wereq in.
7. **Hejmara Sitûnan:** Her rûpel ji du sitûnan pêk tê.
8. **Ebadên Destxetê:** 24x17 cm.
9. **Qeyda Temetê:** Di dawiya manzûmeya Qewlê Newala Sîsebanê de qeyda temambûnê weha ye; Temmet qîsset Sîseban fi şîtaî Erzurum.
10. **Dîroka Îstinsaxkirinê:** h. 1282. (m. 1866)
11. **Destpêka Nusxeyê:**

Haza beyti Feqî Teyran bi avê ra xeber daye
Beytê dibin pir xoş in
Guh didin xwedan kemal
Ey av û ave hey av û av
Ma tu bê 'îşq û muhbet î
Mewc û pêlan davê bêlav
Bê sekûn û bê rahet î (wr. 1a)

12. Dawîya Nusxeyê:

Her çî pê ji min bawer netê
Ne musteheqqê şefa'etê
Mexrec dûr e roja axretê
Ya Muhammed herçî pê ji ne bawer e
Bizan ne ummeta pêxember e
Ew bê hêvî ye ji şefa'etê
Temmet (wr. 58b)

13. **Sernav:** Di vê mecmû'eyê de sernava hersê helbestan hatiye danîn. Sernav bi erebî dest pê dikin lê bi kurdî dewam dikin. Bo nimûne, di helbesta ewil de sernav weha ye; Haza Beyti Feqiyê Teyran bi avê ra xeber daye.
14. **Derkenar:** Gelek nîşeyên bi fransîzî-latînî li ser deqê hatine girtin. Carinan bi wan notan wergera peyvê yan jî hevokê kirine carinan jî wek jêrenot hin tişt derbarê helbestê de hatiye nivîsîn.
15. **Taybetiyên Din:** Bi tenê di rûpela yekem de hejmar ji bo sahifeyê hatiye danîn ku ew jî 7 e, ji bilî vê tu hejmar tuneye. Herwiha xêncî wereqa ewil, di wereqên din de tenê milê rastê hatiye nivîsîn û milê çepê vala hîştine.

Helbestên vê mecmueyê wiha ne;

Helbest No, 1: Ev helbest a Feqî Teyran e. Di arşîva Kurd 27an (wr. 23a – 26b) de jî Ey av û av a Feqî heye. Wereqa ku dawîya helbestê tê de cih digire nîvco ye, hatiye birîn yan jî dirandin. Ji ber vê ev helbest di vê mecmû'eyê de tam nîne. Helbest weha dest pê dike;

Haza Beyti Feqiyê Teyran bi avê ra xeber daye.

Beytê di min pir xweş in,
Guh diden xwedan kemal
Ey av û av e hey av û av
Ma tu bê 'îşq û muhbet î
Mewc û pêlan dawî bilav
Bê sekûn û bê rahat î (wr. 1a.)

...

Hetta xoş in kul man birîn
Diket maye çerx û 'adetê
Felek tu bê wefa yî
Te çira mihnet nedayê (wr. 15b)

3.1.5. Teshîs û Têbîniyên di Derkenaran de

Li ser bergê destpêka Kurd 19an, ji bilî serlewehî derbarê naveroka destxetê de çî agahî nînin, lê belê di rûpelê piştî bergê ewil a nusxeya Kurd-20 de, bi zimanê frensî derbarê naveroka vê destxetê ev gotin hatine nivîsîn: "*Sohbeta xeyalî li ber çemê Miksê (ya girêdayî herêma Wanê) ji aliyê Feqiyê Teyran hatiye gotin.*"

Herwiha di dawîya metnê nusxeyên Kurd-19 û Kurd-20ê de bi zimanê frensî ev gotinên jêrî cih digirin, nivîsa di dawîya Kurd-19yê de li gelek cihan hatiye xêzkirin û jêbirin û veguhastin, lewma xwendina wê û jê fehmkirin gelek bi zehmet e, lê belê nivîsa di dawîya Kurd-20ê de gelek xweşik û bêmidaxeleye ye, lewma baştir tete xwendin. Ew nivîsa bi frensî wisa ye:

"Hisaba ku li vê derê tete behskirin ji aliyê Hecî Nesredîn Tûsî yê wezîrê Hûlagû Xan hatiye îcatkirin. Ew wekî Xoce Nesredîn Tûsî jî tete nasîn. (Tenê Kurd- 19)

Tete gotin ku gava rojekê Tûsî li ser keştiyekê seferê dike, dikevin xetereya noqîbûnê û naxwaze nivî rêvingan ji keştiyê bîn avêtin û pêşniyaz dike ku bila qeder bixwe biryar bide ka kî bimîne kî biçe. Li gorî pêşniyaza wî dê heta nehê bête hejmartinû neh bê ser kê ew ê xwe pavêje avê. Her kes pêşniyaza wî qebûl dike û yê nehê xwe davêje nava avê. Bi vî awayî tenê misilmanên di keştiyê de xilas diibin û digihin qerexê behrê.

Ew ji tirkmenan dest bi hejmartinê dikin, yek misilmanan û sifir jî kesên nemisilman temsîl dike."

3.1.6. Nirxandina Nusxeyên Ey Av û Avê

Nusxeyên Kurd-19 û Kurd-20 yê *Ey Av û Avê* gelek baş hatine parastin. Rûpelên wan saxlem in. Di nusxeya Kurd-19an de jimareya rûpelan nehatiye diyarkirin, lê nusxeya Kurd 20ê de li ser her rûpelekî, li quncê jorî jimareya rûpelan bi herfên erebî hatiye nivîsîn. Di her

du destxetan de jî peyva teqîbê heye ku berdewamiya xwendinê hêsantir dikin. Li ser her du nusxeyan jî qeyda îstînsaxê nîne, lewma derbarê cih û sala îstînsaxkirinê de agahî nehatine dayîn.

Di serlewheweya her du nusxeyan de jî “Haza beytu Feqiyê Teyran, b’avê re xeber da” tê nivîsîn û herdu destxet wekî “Ey av û avê hey av û avê” dest pê bikin û aşkere wekî nusxeyên qesîdeya “Ey av û avê” ne, lê belê di nusxeya Kurd-19 de piştî rêza 192yan û di nusxeya Kurd-20ê de jî piştî rêza 187an, bêyî serenav, an jî navber vêca helbesteke dî ya Feqî dest pê dike ya ku bêtir bi navê “Îro qewî girya me tê” an jî “Hûn werin lazim werin” tê zanîn, bi qederê 40 rêzan berdewam dike. Herwiha di herdu nusxeyan de jî piştî dawîbûna rêzên “Îro qewî girya me tê” nêzî heşt rêzan hesabeke matematîkê heye ku wek hesaba Nesredînê Tûsî tê nasîn. Di dawiya her du destxetan de jî bi zimanên frensî raveya vê hesabê û dîrokçeya wê hatiye dayîn, di nusxeya Kurd 20 de digel raveyê tableyeke vê hesaba jî cih digire

3. 2. NUSXEYÊN ŞÊXÊ SEN’ANÎ

3.2.1. Nusxeya Kurd-23: Şêxê Sen’anî

3. 2.1.1. Nasandina Nusxeyê

1. Navê berhemê : Şêxê Sen’an
2. Te’lif, tercume, şerh : Te’lif
3. Navê nivîskar : Feqiyê Teyran
4. Cih (bajar û dewlet) : Petersburg, Rûsya
5. Navê Pirtûkxaneyê : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. Koleksiyon : Koleksiyona A. Jaba
7. Pirtûkxane no : Kurd-23
8. Zimanê destxetê : Kurdî (Kurmancî)
9. Serbixwe-mecmû’e : Serbixwe
10. Menzûm-mensûr : Menzûm
11. Rengê kaxezê : Zer
12. Rizîbûna kaxezê : Saxlem e.
13. Jimara wereqan : 23
14. Ebadên kaxezê : 25*15
15. Cureya xetê : Şexsî
16. Îmla : Bihereke ye.
17. Murekkeb : Reş û li hin cihan sor
18. Cedwel : Bêcedwel e.
19. Serlewhe : Haza Hikayatî Şêx Sen’anîyan
20. Besmele : Heye
21. Jimara beşan : Bêbeş e
22. Sernav : Bê sernav e.
23. Jimara rêzan : 532
24. Peyva te’qîbê : Heye

25. **Cihê istînsaxê** : Ne dîyar e
26. **Qeyda istînsaxê** : Nîne
27. **Destpêka destxetê** :
Guh biderin nutqê aşiqan
Da ez bixwînim vê xetê

28. **Dawiya destxetê** :
Çavan ji kêra kil bikim
Dê postekî li mil bikim
Çim cennetê hasil bikim.

3. 2. 2. Nuxeya Kurd-24: Şêxê Sen'an

3. 2. 2. 1. Nasandina Nuxeyê

1. **Navê berhemê** : Şêxê Sen'an
2. **Te'lif, tercume, şerh** : Te'lîf
3. **Navê nivîskar** : Feqiyê Teyran
4. **Cih (bajar û dewlet)** : Petersburg, Rûsya
5. **Navê Pirtûkxaneyê** : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. **Koleksiyon** : Koleksiyona A. Jaba
7. **Pirtûkxane no** : Kurd-24
8. **Zimanê destxetê** : Kurdî (Kurmancî)
9. **Serbixwe-mecmû'e** : Serbixwe
10. **Menzûm-mensûr** : Menzûm
11. **Rengê kaxezê** : Zer
12. **Rizîbûna kaxezê** : Bi derkenaran ve rizî ye. Hema bêje niviyê bergê dawiyê rizî ye û xet nayên xwendin. Rûpelên 1-2, 3-4, 28-27, 83-84, 85-86 ji quncên jorî û rûpelên 1, 14, 29-30, 36-37, 47, 51-52, 62-68, 68-69, 74-75, 80-81 û 86 jî ji naviyê hatine te'mîrkirin.
13. **Jimara wereqan** : 44
14. **Ebadên kaxezê** : 25*15
15. **Cureya xetê** : Şexsî
16. **Îmla** : Bihereke ye.
17. **Murekkeb** : Reş.
18. **Cedwel** : Bêcedwel e.
19. **Serlewhe** : Nîne
20. **Besmele** : Nîne
21. **Jimara beşan** : Bêbeş e
22. **Sernav** : Bê sernav e.
23. **Jimara rêzan** : 684
24. **Peyva te'qîbê** : Heye
25. **Cihê istînsaxê** : Ne dîyar e

26. **Destpêka destxetê** :
Bese can ji meya muweddetê
Can ji meyê têr nab...⁸

27. **Dawiya destxetê** :
Her singekî di meyla taritî
Axir nîke dibît ya ...⁹

3. 2. 3. Nusxeya Kurd-25: Şêxê Sen'an

3. 2. 3. 1. Nasandina Nusxeyê

1. **Navê berhemê** : Şêxê Sen'an
2. **Te'lif, tercume, şerh** : Te'lîf
3. **Navê nivîskar** : Feqiyê Teyran
4. **Cih (bajar û dewlet)** : Petersburg, Rûsya
5. **Navê Pirtûkxaneyê** : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. **Koleksiyon** : Koleksiyona A. Jaba
7. **Pirtûkxane no** : Kurd-25
8. **Zimanê destxetê** : Kurdî (Kurmancî)
9. **Serbixwe-mecmû'e** : Serbixwe
10. **Menzûm-mensûr** : Menzûm
11. **Rengê kaxezê** : Zer
12. **Rizîbûna kaxezê** : Saxlem e.
13. **Jimara wereqan** : 19
14. **Ebadên kaxezê** : 25*15
15. **Cureya xetê** : Şexsî
16. **Îmla** : Bihereke ye.
17. **Murekkeb** : Reş û li hinek rêz sor in.
18. **Cedwel** : Bêcedwel e.
19. **Serlewhe** : Haza Hikayatî Şêx Sen'aniyan
20. **Besmele** : Heye
21. **Jimara beşan** : Bêbeş e.
22. **Jimara rêzan** : 467
23. **Peyva te'qîbê** : Heye
24. **Cihê istînsaxê** : Ne dîyar e
25. **Temelluk** : Hecî Mistefa îbnî Hesen Axa ...
26. **Derkenar** : Li 110 cihan, li kêlaka rêzan, peyvên giran bi taybetî jî peyvên bingeh 'erebî û farisî bi hemwateyên wan ên kurdî ve hatine dayîn
27. **Destpêka destxetê** :
Guh biderin nutqê aşiqan
Da ez bixwînim vê xetê

⁸ Riste kême e.

⁹ Riste nayête xwendin.

28. Dawiya destxetê :

Ezraîl ruhanê wan
Lê wê qebz kirî
Wan bi cinnetê şa kir
Ew man li wê sunnetê.

3. 2. 4. Nusxeya Kurd-44: Şêxê Sen'an

3. 2. 4. 1. Nasandina Nusxeyê

1. Navê berhemê : Şêxê Sen'an
2. Te'lif, tercume, şerh : Te'lîf
3. Navê nivîskar : Feqiyê Teyran
4. Cih (bajar û dewlet) : Petersburg, Rûsya
5. Navê Pirtûkxaneyê : Pirtûkxaneya Giştî ya Petersburgê
6. Koleksiyon : Koleksiyona A. Jaba
7. Pirtûkxane no : Kurd-44
8. Zimanê destxetê : Kurdî (Kurmancî)
9. Serbixwe-mecmû'e : Serbixwe
10. Menzûm-mensûr : Menzûm
11. Rengê kaxezê : Zer
12. Rizîbûna kaxezê : Saxlem e
13. Jimara wereqan : 35
14. Ebadên kaxezê : 25*15
15. Cureya xetê : Şexsî
16. Îmla : Bihereke ye.
17. Murekkeb : Reş.
18. Cedwel : Bicedwel e. Her rûpel du sitûn û neh rêz in. Li ser her rêzê destxet bi herfên erebî-kurdî ye, li ser wan wergera wan a bi frensî heye.
19. Serlewhe : Kitabû qissa Şêxê Sen'an
20. Besmele : Heye
21. Jimara beşan : Beşek heye.
22. Sernav : Îbtidayî qissetê.
23. Jimara rêzan : 1215
24. Peyva te'qîbê : Heye
25. Cihê istînsaxê : Ne dîyar e
26. Qeyda istînsaxê : Bi frensî hatiye nivîsîn. "Şêxê Sen'anî, bi gotineke dî Sena'anîyan, helbest ji aliyê Feqî Teyran, Muhammed. Di nav van menzûmeyan de ew bi piranî bi herfên serbixwe ên wekî "Mîm -He" yên ku tîne wateya Muhammed bi kar tîne, car caran jî hema Muhammed bixwe dinivîsîne."
27. Tarîxa istînsaxê : 27 Tîrmeh 1865
28. Cihê istînsaxê : Erzurum
29. Derkenar : Wergera gelek peyvan bi frensî hatiye dayîn.

30. Destpêka destxetê :

Guh biderinê vê nutqa aşiqan
Da ez bixwînim vê xetê

31. Dawiya destxetê :

Ezraîl ruhê di wan
Li wê bi qebz kir û bi cinnetê şa kir
Ew man li wê di cinnetê.

3.2.5. Teshîs û Têbîniyên di Derkenaran de

Di nusxeyên Kurd-23 û Kurd-24 de li derkenaran çî agahî û serastkirin nîn in. Lê belê li derkenarên Kurd-25ê de bi temamî li 110 cihan, li kêlaka rêzan, peyvên giran bi taybetî jî peyvên bingeh ‘erebî û farisî bi hemwateyên wan ên kurdî ve hatine dayîn. Bo mînak, hema di rêza ewil de peyva “nutq” derbas dibe, li kêleka rêza ewil hemwateya wê wek “xeberdan” hatiye dayîn.

Her çî nusxeya Kurd-44 e, ew nusxeyeke taybet a bicedwel e û hema bêje li ser her rêzê wergera frensî ya peyvekê an jî komeke peyvan hatiye dayîn. Jixwe di dawiya destxetê de, di beşa agahiyên derbarê îstînsaxê de ev xebat bi van peyvên frensî hatine ravekirin: “Peyvên ji hemîyan zehmettir bi frensî hatine ravekirin da ku wergerê hêsan bikin.”

3.2.6. Nirxandina Nusxeyên Şêxê Sen’anî

Ji nava nusxeyên Şêxê Sen’anî yên di koleksiyona A. Jaba de, nusxeya ku herî ji şiklê xebata Jaba û defterên wî dûr ev nusxeya Kurd-23 ye, ji ber ku nusxe ji dirûvê menzûmeyê dûr e û bêtir şiklê berhemeke mensûr dide. Lewma bi taybetî di rûpelên ewil ên destxetê de gelek zehmet e mirov riste û bendan jêk cûda bike. Mirov dikare bêje belkî ev destxet ne ji aliyê koma xebatê ya Jabayî ve hatiye amadekirin, lê ji aliyê kesekî dî ve û gelek berê xebata wan hatibe îstînsaxkirin. Lê belê ji ber ku ne cih û dîroka îstînsaxkirinê, ne jî nav û agahiyên dî yên derbareyî mistensixî de li ser destxetê nîn in, em nikarin bi hêsanî bibêjin ka ew destxetek e ji komxebatê ye yan na. Destxet bi temamî 532 rêz e, hinek rêz du rist, hinek sê hinek jî zêdetir in. Ber bi dawiya destxetê ve bendên menzûmeyê bi sembolên taybet ên wekî stêrkan jêk têne cûdakirin. Rûpelê ewil ê destxetê, yê ku serlewhe, besmele û destpêka menzûmeyê li ser in, bi rengê zerê zelal e, lê rûpelên dî bi zerê tarî ne. Diyar e ku li ser vê nusxayê xebata te’mîrê hatiye kirin, lewre kaxeza ji heman zerê rûpelê ewil li hinek cihan ji bo pêkvegirêdana rûpelan hatiye bikaranîn.

Ji nava nusxeyên Şêxê Sen’anî yên di arşîva A. Jaba de ya herî şepirze û xwedî kêmasî nusxeya Kurd-24 e. Ew ji destxetên dî nêzikî 20 rêzan kêmtir e. Bi temamî 86 rûpel e û li jimareya rûpelan bi latinî hatine nivîsîn. Rûpelên 1-2, 3-4, 28-27, 83-84, 85-86 ji quncên jorî ve bi kaxezeke zerê zelal ve hatine serastkirin. Herwisa rûpelên 1, 14, 29-30, 36-37, 47, 51-52, 62-68, 68-69, 74-75, 80-81 û 86 jî ji nîvekê ve dîsa bi heman kaxeza zer a zelal ve pêk ve hatine zeliqandin

Nusxeya Şêxê Sen'anî ya ku wek Kurd-25 hatiye qeydkirin bi temamî 467 rêz e. Her rêzek ji beytekê pêk tê, riste ji hev cuda hatine nivîsîn. Destpêka wê wekî ya nusxeyên di ye, lê belê dawiya wê ji wan cudatir e.

Nusxeya Şêxê Sen'anî ya ku wek Kurd-44 hatiye qeydkirin, ji gelek aliyan ve ji nusxeyên di yê Şêxê Sen'anî cudatir e. Beriya menzûmeyê bi awayê pexşankî danasîneke menzûmeyê heye ku nirxekî bilind dide nusxeyê. Herwisa ji ber ku di dawiya nusxeyê de hatiye nivîsîn ku ev nusxe sala 1865an li Erzeromê hatiye îstinsaxkirin, ew danasîna pexşankî ya hikayata Şêxê Senanî dibe yek ji ewiltirîn metnên pexşana kurdî. Ew danasîn wiha ye:

“Ev rîsaleya qisseyaya Şêxê Sen'anî ye. Meal û netîceya vê rîsaleyê ew ku di zemanê pêşîn şêx û mirşûdekî pîr û heştê salî sahibê zuhd û teqwa û ehlê irşadê hebûye ku pased mirêdî wî hebûye. Qezaen carekê riya wî bi semtê Gurcistanê ketiye, keçekî mîrê gurciyan hebûye. Mehbûb ziman û afetê dewranan, rastgele ew keç li banê dêrê, seyr û temaşa dikirî, çavêd şêxî bi keçê ketî, aşiq û miptela û dîn û şeyda bûyî. Bi dereceyekî ku zîkr û fikrê xelfet û irşad û mirûd pêk ve terikandî, û mecnûn sifet çûyî bal keça kuffarî û dîn û îman ma'zelleh hêlayî û bûye tabî'ê keçê û kalamûllah sewtiye û pêxas û serkol çûye ber berazan û ji destê keçê mey vexwarî û belku gihaye dereca kufrê. Mudedekê bi vî wechî mayî û herçend miridên wî şîret û pend lê kirin, fayde nedayê. Paşî miridekî wî li mal mabû, wekû bihîst, qewî bedhal bûye, hate hizûra Şêx 'Ettar, ehwal îfade kirî. Îcarê Şêxê Ettar û civadekî miridan hatî nêzikî dêrê, zîkr û dia kirî, diayêd wan qebûl bûyî, şêx poşman bûyî, digel wan hatiye. Îcarê 'aşqê kiçê li kar siwar bûyî, li pey hatî, lire gihayî şêx, misilman bûyî, herdu jî wefat kirîne, qebrê wan niha li semtê Oltiyê bûyîne ziyaretgah.

Wallahû alem bî heqîqetihî”

Encam

Feqiyê Teyran hem bi qewareya berhemên xwe hem jî bi naverok û zimanê wan berheman ve digel Ehmedê Xanî û Melayî Cizirî yek ji serkêşên sereke yê edebiyata kurdî ya klasîk e. Di koleksiyona A. Jabayî de jî çî serbixwe, çî jî di nav mecmûeyên cur bi cur de hejmareke zede ya nusxeyên berhemên Feqiyê Teyran hene. Di vê xebata xwe de me şeş nusxeyên serbixwe yê berhemên Feqî (Kurd-19, Kurd-20, Kurd-23, Kurd-24, Kurd-25, Kurd-44) digel du nusxeyên di yê di nav mecmûeyan da (Kurd-27, Kurd-47) dane nasîn.

Ji wan nusxeyan Kurd-19 û Kurd-20 yê *Ey Av û Avê* gelek baş hatine parastin. rûpelên wan saxlem in. Di serlewheweya herdu nusxeyan de jî “Haza beytû Feqiyê Teyran, b'avê re xeber da” tê nivîsîn û herdu destxet wekî “Ey av û avê hey av û avê” dest pê bikin û aşkere wekî nusxeyên qesîdeya “Ey av û avê” ne, lê belê di nusxeya Kurd-19 de piştî rêza 192yan û di nusxeya Kurd-20ê de jî piştî rêza 187an, bêyî serenav, an jî navber vêca helbesteke di ya Feqî dest pê dîke ya ku bêtir bi navê “Îro qewî girya me tê” an jî “Hûn werin lazim werin” tete zanîn, bi qederê 40 rêzan berdewam dîke. Herwiha di herdu nusxeyan de jî piştî dawîbûna rêzên “Îro qewî girya me tê” nêzî heşt rêzan hesabeke matematîkê heye ku wek hesaba Nasredîn Tûsî tete nasîn.

Ji nava nusxeyên Şêxê Sen'anî yên di arşîva A. Jaba de (Kurd-23, Kurd-24, Kurd-25, Kurd-44), nusxeya ku herî ji şiklê xebata Jaba û defterên wî dûr ev nusxeya Kurd-23 ye, ji ber ku nusxe ji dirûvê menzûmeyê dûr e û bêtir şiklê berhemeke mensûr dide. Lewma bi taybetî di rûpelên ewil ên destxetê de gelek zehmet e mirov riste û bendan jêk cûda bike. Ji nava nusxeyên Şêxê Sen'anî yên di arşîva A. Jaba de ya herî şepirze û xwedî kêmasî nusxeya Kurd-24 e. Ew ji destxetên dî nêzikî 20 rêzan kêmtir e. Bi temamî 86 rûpel e û li jimareya rûpelan bi latinî hatine nivîsîn. Her çî nusxeya Kurd-44 e, ew nusxeyeke taybet a bicedwel e û hema bêje li ser her rêzê wergera frensî ya peyvekê an jî komeke peyvan hatiye dayîn. Jixwe di dawiya destxetê de, di beşa agahiyên derbarê îstînsaxê de ev xebat bi van peyvên frensî hatine ravekirin: "Peyvên ji hemîyan zehmettir bi frensî hatine ravekirin da ku wergerê hêsan bikin."

ÇAVKANÎ

Adak, A. (2015). *Destpêka Edebiyat kurdî ya Klasîk*, (ç.3) Stenbol: Nûbihar.

Adak, A.; Baluken, Y.; Acar, H. (2014). "Gora Feqiyê Teyran" *Nûbihar Akademî*, 1/1, 111-120.

Aykaç, Y. (2021). "Danasîn û Tewsîfa Mecmû'eyên Helbestan di Koleksiyona Aleksandre Jaba de". *Kurdiyat*, (4), 23-60.
<https://dergipark.org.tr/pub/kurdiyat/issue/66314/1003150>

Aykaç, Y. (2022). "Miks: Navendeke Dîrokî, 'İlmî, Tesewufî û Edebî'". *The Journal of Mesopotamian Studies*, 7 (1), 67-102. DOI: 10.35859/jms.2022.1070581

Dêreşî, S. (2011). *Dîwana Feqiyê Teyran*. Weşanên Lîs: Diyarbekir.

Jaba, Aleksander. (2000). *Çîrokên Kurmancî*, Amd. Cankurd. Stokholm: Çanda Nûjen.

Kurdo, Q. (1992). *Tarîxa Edebyata kurdî*, (2. B.). Ankara: Özge Yayınları.

Öztürk. M. (2017). Koleksiyona Aleksandre Jaba ya Destnivîsên Kurdî (Vekolî&Saloxdan). Diyarbekir: Lîs:

Rohat. (1991). *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*. (ç.2). İstanbul: Deng

Sadinî, M.X. (2012). *Feqiyê Teyran-Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, (ç.6). Stenbol: Nûbihar.

Yıldırım, K. (2014). *Dîwana Feqiyê Teyran*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.